



« Non est mortale quod opto »

# Wesalia

**Tijdschrift voor plaatselijke Geschiedenis  
en Folklore**

Orgaan van den Oudheidkundigen Kring  
van Wuustwezel

---

---

(VERSCHIJNT VIJF MAAL PER JAAR)

---

---

Achtste Jaargang

1933

Nr 1-2

# Oudheidkundige Kring van Wuustwezel

## EERE-VOORZITTERS :

Baron R. de Kerchove d'Exaerde, Burgemeester van Wuustwezel.

Z. E. H. Raeymackers, pastoor-deken, Esschen.

VOORZITTER : Jos. Van der Jonckheyd, koster-drukker.

ONDER-VOORZITTER : Arthur Bosschaerts, schoolhoofd, Gooreind.

SEKRETARIS : Karel Peeters, gemeentearchivaris.

SCHATBEWAARDER : Frans Verstraelen, schoolhoofd.

AFGEVAARDIGDE VAN 'T GEMEENTEBESTUUR : C. Theuns, schepen.

## BESTUURSLEDEN :

E. H. J. Van Loenhout, onderpastoor.

Jozef Cools, onderwijzer.

Gustaaf Goris, onderwijzer.

Jozef Van den Zegel, schoolhoofd, Achterbroek.

## BESCHERMENDE LEDEN :

Provinciebestuur van Antwerpen.

Gemeentebestuur van Wuustwezel.

Oudheidkundige Kring van Esschen.

Geschied- en Oudheidkundige Kring der Zuiderkempen.

Hoogstraten's Oudheidkundige Kring.

Hoogerw. Mgr. Hoppenbrouwers, prelaat van Grimbergen.

Hoogerw. Mgr. S. Le Grelle, huisprelaat van Z. H. den Paus, Bibliotheek van het Vatikaan, Rome.

Gravin L. du Chastel de la Howardries, Hollain.

P. Vermoelen, oud-lid der Bestendige Deputatie, Hoboken.

J. Schobbens, griffier der provincie Antwerpen.

Petrus Aerden, gemeenteontvanger.

J. Anthonissen, Kruisweg.

J. Berben-Van Beeck, IJzerenweglaan, Hoogboom-Kapellen.

J. F. Bevin, oud-leeraar H. B. S. Bergen op Zoom (Holland).

Alfons Beyers, Dorp, 106.

J. Blicck, Lange Herenthalsstraat, 26, Antwerpen.

J. Boeren, Dorpstraat,

A. Bogaert, gemeentesekretaris, Borgerhout.

Dr. V. Bosschaerts, geneesheer.

Ben. Braeckman, Vrijheidstraat 32, Antwerpen.

L. Braeckmans, drukker-uitgever, Brecht.

Eerw. Heer Kanunnik Broeckx, pastoor-deken, Kontich.

W. J. J. C. Bijleveld, archivaris, Leiden (Holland).

E. H. Celens, pastoor, Achterbroek.

E. H. G. Celis, folklorist, Heirnislaan, 5, Gent.

Louis Cools, Handelslei,

Jos. Cosemans, De Beuckerstraat, 17, Antwerpen.

R. Cuvillier, IJzerenweglaan 60, Kapellen.

Eerw. Zuster M. Damiana, klooster, Desschel.

L. De Bie, « Bloemenhof », Tuinwijk, Ekeren.

R. Debonnaire, tandarts, Merksem.

Gustaaf Deckers, Candidaat-Notaris.

E. H. C. De Clerck, Hof ter Weyden, Schotenhof.

E. H. L. De Coster, pastoor-deken, Ekeren.

E. H. Karel De Decker, onderpastoor, Esschen.

Baron Fernand de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».

Jonkvrouw Gwendoline de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».

Baron Henri de Kerchove d'Exaerde, senator, Gent.

Jonkvrouw Marie-Claire de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».

Eerw. Heer Thierry de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».

J. De Ridder-Van Beeck, Statiestraat, 17, Waterloo.

Dr. V. d'Espallier, Victor Jacobslei, 40, Berchem.

Mevr. De With, Lintsche stw. 60, Hove.

J. P. Dupont, Verbondstraat, 31, Antwerpen.

E. H. Kan. Dr. A. Erens, archivaris, abdij Tongerlo.

Festraets, Kerkstraat, 21, Mortsel.

E. H. Gagelmans, pastoor, Hulsen (Balen-Nethe).

Const. Goetstouwers, Calmpthoutsche Steenweg.

E. H. A. Goossenaerts, Legeraalmoezener, Antwerpen.

Dr. J. Goossenaerts, Molenstraat 23, St. Amandsberg.

R. Govaert, onderwijzer, Gooreind.

Prof. Dr. L. Grootaers, hoogleeraar, Leuven.

E. H. Alb. Henderick, Koningshof, 's Gravenwezel.

Corn. Hens, maalter.

# WESALIA

## Tijdschrift voor plaatselijke Geschiedenis en Folklore

Orgaan van den Oudheidkundigen Kring van Wuustwezel.

Beheer : FRANS VERSTRAELEN (postcheckrekening n<sup>o</sup> 1656.25)

Redactie : KAREL PEETERS, Bredabaan 155, Wuustwezel.

### De Wuustwezelsche Dorpskeuren

(XV<sup>e</sup>-XVII<sup>e</sup> EEUW)

*De studie, die we onlangs publiceerden in de « Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie » (Aug. 1932) was oorspronkelijk voor « Wesalia » bestemd. We zeggen oorspronkelijk, want elkeen zal begrijpen dat een studie die past voor het een, niet ongewijzigd in het ander kan worden overgenomen.*

*Onze bedoeling was aanvankelijk de teksten der Wuustwezelsche keurboeken aan onze lezers kenbaar te maken. Toen men ons van zeer bevoegde zijde wees op het belang der keuren, hebben we ons eerste plan gewijzigd en de studie op zuiver wetenschappelijken leest geschoeid. Het feit, dat de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal & Letterkunde onze studie waard achtte door haar te worden uitgegeven, was op zichzelf reeds een groote voldoening. De algemeene bijval, die deze uitgave te beurt viel, en de vleiende beoordeelingen door historische bladen over onze « Keuren-publicatie » geveld, hebben ons versterkt in de meening, dat dorpskeuren van zeer groot belang zijn voor de kennis, niet alleen van de rechtsgebruiken, maar ook van de zeden en gewoonten van het oude dorpsleven.*

*We hebben daarom deze studie herwerkt voor onze lezers. We doen dus feitelijk restitutie, doordat we iets terugschenken aan « Wesalia » wat we er eerst aan ontnomen hadden. Wie nu zou denken, dat deze bijdrage een afkooksel is van de studie door de Kon. Vl. Academie gepubliceerd, heeft het deerlijk mis voor. We lieten alle oude teksten van kant. We geven alleen zoo trouw mogelijk den inhoud weer van de Keurboeken. De tekstverklaring blijft dus vanzelf achterwege evenals de vergelijking met de Keurboeken uit het omliggende. Wie zich graag daarin verdiept heeft maar de uitgave der Academie open te slaan. Doch daarin vindt hij niet de omzetting der oude teksten in heden-daagsche schrijftaal.*

*Beide uitgaven staan dus onafhankelijk van elkaar. Het gedeelte der inleiding, dat onze gemeente of onze Keurboeken raakt, hebben we haast ongewijzigd overgenomen — omdat het niet hoefde veranderd te worden.*

*We hopen, dat onze lezers ook op hunne beurt het belang zullen beseffen van deze oude plaatselijke reglementen.*

## INLEIDING.

### I. — WAT ZIJN KEUREN ? — HUN BELANG.

A. — Sprekend over dorpskeuren bedoelen we daardoor de verzameling van maatregelen, die eertijds getroffen werden, om vrede en rust onder de dorpingen te bevorderen (1). Meestal was aan het niet onderhouden der voorschriften eengeldboete verbonden. Aldus maakten de dorpskeuren voor den heer der plaats een zekere bron van inkomsten uit, vermits het grootste deel der geinde boeten in zijn kas terecht kwam.

Deze keuren moeten we wel onderscheiden van *de keure*, waardoor men een vrijheidsbrief aanduidt. Ook mogen ze niet verward worden met de *costumen ende usantien*, die meer het burgerlijk recht en het strafrecht aangaan. Al wat betreft erfscheiding, weezen, mombers, enz., moet men hoofdzakelijk in de *costumen* zoeken. Nochtans vindt men niet zelden bepalingen uit het keurboek in de *costuymboecken* opgenomen en omgekeerd, zooals b. v. te Hoogstraten.

Best kunnen we onze dorpskeuren vergelijken bij politiereglementen, die echter slechts gelden voor een zekeren tijd, en van streng lokalen aard zijn.

Deze keuren wijden ons veel intiemer in 't volksleven in, dan de rechten en de costuymen. Inderdaad, ze zijn geen vrucht van rechtsgeleerdheid, geen uitvloeisel van eenig juridisch schrift, het zijn meestal maatregelen door de gemeentenaren zelf getroffen, tot goede regeling van hun dagelijksche onderlinge betrekkingen.

In die keuren zien wij het dorpelijk landbouwleven van vroeger tijd weerspiegeld : de heiningen tot afsluiting der hoven en velden, de vekens aan weiden en akkers, de dieren die op een anders eigendom gaan, de benutting der gemeentelijke heide, de maten en gewichten, het ruimen van de waterloopen, het onderhoud van de wegenis, de ziekte van de schapen, het tappen onder de Mis, het nakomen van den veldvrede tijdens de veertien dagen van den graanoogst, het kenneven van de honden in den tijd dat de konijnen moeieren, de beschutting tegen de pest, de vrijwaring van de heilig-geesttafel tegen de onvermogene vreemden, die in het dorp zouden komen, het luiden der stormklok, het slaan van turf, het steken van zoden, enz.

---

(1) Het woord *keure* (lat. *electio*) schijnt te verwijzen naar een tijdperk waarin de politieverordeningen nog *gekosen* werden door de belanghebbenden der plaats.

Deze gedeeltelijke opsomming der voornaamste punten, die meest in al de dorpskeurboeken voorkomen, geeft reeds een beeld van de groote verscheidenheid, die we erin ontmoeten. Veelal schijnt er hoegenaamd geen orde te heerschen in de rangschikking der artikelen. Het gebeurt, dat een en ander omtrent een bepaalde stof op vijf, zes plaatsen van het keurboek te zoeken is.

« Al dit getuigt echter van den ootmoedigen, volkschen oorsprong van de keurboeken. Minstens het laatste gedeelte van elk dier keuren heeft een chronologische rangorde, d. i. de artikelen zijn er in terug te vinden naar de jaren waarop ze werden opgesteld en toegevoegd aan het oudere stuk. Immers, meest al deze keuren zijn opgesteld naar oude Frankische gewoonte, bij aanwezigheid en met de medewerking van alle de oudere gemeentenaren. » Op den jaarlijkschen rechtsdag, (als men « voechtgeding » hield), opgelezen, werden ze behouden, gewijzigd of vermeerderd, naar gelang de omstandigheden het vereischten.

Er is onderscheid te maken tusschen keurboeken met een stedelijk karakter en eigenlijke dorpskeuren. Nochtans kunnen we in de ontwikkeling der steden een tijdperk weervinden, dat overeenkomt met het landelijke leven onzer dorpen. Deze gelijkenis uit zich dan ook in de rechtsorde. Men vergelijke de Wuustwezelsche toestanden uit de XVI<sup>e</sup> eeuw met de Antwerpsche uit de XII<sup>e</sup>. Ziehier volgens Dr. FL. PRIMS, de rechtstoestanden te Antwerpen : « Heeft men geen fijn uitgesponnen rechtssysteem, dat te boek staat, dat van hooger wordt opgelegd en in eere gehouden, het is op verre na geen ordeloos naast-elkaar-leven. Er is een orde van personen en zaken, een recht kortom in de volle beteekenis van het woord, dat uit den schoot des volks is gesproten, door het volksleven zelf wordt gevoed, door de wijsheid der ouderen geïnterpreteerd en door de schepenrechtsspraak verrijkt. Van waar komt dit recht? Het is het Frankisch gewoonterecht. Antwerpen had zijn voechtgedingen op het Dingsvelt. Daar werden, minstens jaarlijks, in het bijzijn van den vertegenwoordiger van den heer — die in deze functie de voogd heet — en met behulp der villa-schepenen, door allen die binnen de villa « hun zelfs » waren, de regelen van orde besproken en vastgesteld, die men binnen de villa onderhouden zal, zooals er ook recht werd gesproken en regeling getroffen in hangende zaken, die het gemeen belang aangingen. » Men hoeft nu slechts onze teksten te overzien om te bevinden, dat we, de « villa » daargelaten, voor Wuustwezel hetzelfde kunnen zeggen. Verder vraagt Dr. PRIMS zich af of hetgeen op de voechtgedingen geregeld was, wel werd in schrift gesteld in

dezen tijd van getuigenrecht en hij besluit : « Zoo ja, dan diende het opgeteekende voor memorie en woog niet op tegen de verklaring der getuigen. » Te Antwerpen verdwenen de voechtgedingen tusschen 1186 en 1210.

Nu stellen we de vraag : « Hoe oud zijn deze keuren ? » We moeten het juiste antwoord schuldig blijven. Dat wordt begrijpelijk als we zeggen, dat het oudste jaartal op de keuren vermeld, niets te beduiden heeft om den ouderdom der getroffen maatregelen vast te stellen. De bepalingen, die voortkomen uit het aloude ongeschreven recht, werden oorspronkelijk op een perkamenten rol (rotulus) aangeteekend. Bij voortdurende aanvulling en wijziging bleek deze totaal ondoelmatig. Dan begon men de perkamenten te plooiën en bijeen te naaien, zoodat er werkelijk *keurboeken* ontstonden. De keuren, die eerst mondeling overgeleverd, later op rollen werden vastgelegd, pende men nu neer op de boekvormige bladen. De jaartallen onzer keurboeken voor zoover ze niet slaan op een aanvulling of een wijziging, zijn dus gewoonlijk niets meer dan verwijzingen naar den datum der vastlegging in de boeken of der overschrijving van vroeger bestaande bepalingen. En zóó wordt ons deze tekst duidelijk : *Keurboeck van Wuystwesele, die begonnen was ende ghecopieert...* Dat woord « begonnen » slaat op het boek, niet op den ouderen inhoud. Het jaartal 1500 der Wuustwesele keuren beteekent, dat alsdan het boek werd opgesteld aan de hand van veel oudere voorschriften, die reeds opgeteekend waren.

Dr. J. VAN GORP is ook deze meening toegedaan, waar hij zegt : « De meeste ons bekende dorpskeuren dateeren uit de XVI<sup>e</sup>, enkele uit de XVII<sup>e</sup> eeuw, nadat door Keizer Karel en opvolgers bevel gegeven was om die keurboeken te doen homologeeren (o. m. in 1540, 1569, 1611). Maar, zooals we uit den aanhef of het slot van vele keurboeken vernemen, was dat opteekenen enkel het vastleggen van een recht, dat sinds onheuglijke tijden zoo bestond. »

B. — Als een der voornaamste eigenaardigheden onzer keurboeken kunnen we noemen den eenvoudigen volkschen toon, die in elk artikel tot uiting komt. Het oude volksleven straalt er overal in door. Daarom heeft de *folklore* zoo ontzaglijk veel te putten uit die oude bronnen. Naast hetgeen men nog vindt aan oude gebruiken en geplogenheden, is er tienmaal meer verloren gegaan en in den vergeethoek gesukkeld. Onze dorpskeuren zijn gelukkig nog rijke schatkamers, die in globo bezorgen wat anders, na verduidig zoeken en zanten, nog maar gedeeltelijk kan ver-

zameld worden. De vergelijking van het glasraam (het geheel) en de scherven (de deelen) komt hier volledig tot haar recht.

Waar folkloristen aan 't pluizen gaan, is er eveneens voor *taalkundigen* buit te maken. En werkelijk, geen enkel philoloog zal ongelooind een dorpskeurboek openslaan. Immers daarin vindt hij de landstaal van eeuwen her, trouw weergegeven naar klank en vorm. Tevens zijn die teksten als musea, waarin lang verdwenen woorden en uitdrukkingen, zorgvuldig bewaard, in hun kader verenigd en op typische wijze uitgesteld zijn.

Nu kan met meer klem nog gewezen worden op het *historisch juridisch* en het *historisch-economisch* belang.

Toen de « Commission royale » in 1846 haar werkzaamheden aanvatte, werden de locale keuren op 't achterplan geschoven, omdat ze zoo simpel aandeden naast de meer voorname « *costuy-men* ». Doch naarmate men de keuren beter leerde kennen, stegen ze in waarde, in zooverre, dat enkele keurboeken werden gepubliceerd, voorafgegaan van een inleiding, waarin de belangrijkheid der teksten werd voorgestaan.

Er zijn van die oude servituten, gewoonten en gebruiken, die zoo vast zitten ingeworteld, dat ze nog immer als voorheen worden nageleefd. De rechters, die thans over al die kleine geschillen en overtredingen te oordeelen hebben, kunnen uit onze keurboeken veel vernemen aangaande de leest waarop hun politiereglementen zijn geschoeid. Als men thans spreekt van *vredegerecht* en *simple police*, dan is dat toch niets anders dan een samenvatting van het doel der oude keurboeken : *observantie van goede politie, correctie vande gebreken en onderhoudinge der onderzaeten in rust en vrede...* Het historisch verband tusschen de huidige en de vroegere rechtspraak is daar te zoeken en sterker komt daardoor uit, het steeds groeiende belang der eeuwenoude dorpskeuren voor de rechtshistorische studie.

Daar is nu nog het economisch- en het kulturhistorisch belang. Door de studie der keuren wordt een groot gedeelte opgelicht van den dichten sluier, die dit gebied der historische navorsching omhult. De geschiedenis onzer landelijke beschaving, die nog niet werd geschreven en die onze historiekers schijnt onverschillig te laten, kan opgemaakt worden steunend op de keur-teksten. Immers in die teksten weerspiegelt zich met een wonderbare nauwkeurigheid een sociaal regiem, dat thans grootendeels verdwenen is. Aldus getuigde G. KURTH, toen hij, in 1907, bij de commissie tot het uitgeven der oude wetteksten aandrong op

het publiceeren der keurboeken. Terzelfdertijd wees hij er op, hoe soortgelijke documenten in Duitschland en in het Groot-Hertogdom Luxemburg hun eigen « corpus » hebben, terwijl men hier bij ons nauwelijks hun bestaan kent. KURTH zelf zette er meê in, en, hetzelfde jaar nog, publiceerde hij de XVII<sup>e</sup> eeuwse dorpskeuren van Schockweiler.

Als elk keurboek op zichzelf reeds zoo belangrijk is, dan wordt dat belang nog verhoogd, wanneer we niet blijven bij één localiteit, doch er de naburige dorpen bij betrekken. We vermeerderen aldus de hoeveelheid studiemateriaal en geven tevens de mogelijkheid een ruimer gebied te overschouwen. Deze vergelijking hebben we doorgevoerd in de uitgave der Kon. Vl. Academie.

## II. — DE WUUSTWEZELSCHKE KEURBOEKEN.

### HET KEURBOEK VAN 1500.

Dit handschrift berust op het gemeente-archief te Wuustwezel. Het bestaat uit twaalf papieren folio's groot in-4<sup>o</sup>, ingenaaid binnen een dubbel perkamenten schutblad, dat beschreven is en tot een *psalterium* heeft behoord. Ook het eerste en het laatste blad van het papieren schrijfboek, die de 12 folio's van het eigenlijke keurboek insluiten, hebben deel uitgemaakt van een ander handschrift. Ze zijn beschreven op twee kolommen met een Latijnschen tekst, die moeilijk te indentificeeren is. Het gedeelte op folio 1 is een voortzetting van een levensbeschrijving van Sint-Andries, waarop die van Sint-Niklaas volgt. Van de twaalf ingebonden folios bleef het eerste onbeschreven, zoodat er feitelijk slechts elf in aanmerking komen. Ze waren niet genummerd, we zullen in onze uitgave er telkens naar verwijzen, waarom we ze gemakkelijksshalve genummerd hebben van 1 tot 11.

Vóór dit keurboek in voege kwam, moeten de keuren reeds opgeteekend zijn geweest, zooals we hiervoren aanstipten. De bepalingen van vóór 1500 werden gecopieerd, meer dan waarschijnlijk, door sekretaris Denijs van Tyghelt, van wiens hand ook de teksten van 1510-13 zijn. Later werden regelmatig nieuwe artikelen bijgevoegd, andere werden geschrapt of gewijzigd, doch er werd geen vaste orde gevolgd. Men heeft tusschengeschreven waar men ruimte vond en artikelen van de XVII<sup>e</sup> eeuw werden ingelascht tusschen teksten van haast honderd jaar te voren. Al de artikelen, die we vinden in het eerste keurboek, zijn onder dan 1607, behalve één wijziging van 1617.



Vermoedelijk is er een gedeelte van dit keurboek verloren gegaan. Immers, het register van 1628 vermeldt een lange reeks beslissingen, die, vóór dat jaar genomen, niet terug te vinden zijn in het oudste keurboek. De artikelen in kwestie zijn uit de jaren 1607-22.

Een los blad, vreemd aan het boek, bevat eenige voorschriften, die nochtans deel uitmaken van onze keurteksten. Dat blad heeft men immer bij het boek bewaard, want in 1628, bij het aanleggen van het nieuwe register, werden de teksten van het los blad mede opgenomen.

### HET KEURBOEK VAN 1628.

1. — Het origineel handschrift hiervan wordt eveneens bewaard op het gemeente-archief. Het bestaat uit zes katernen van een ongelijk aantal bladen, gebonden in een perkamenten omslag met opschrift *Keurboeck-Paelscheydinge*. Om dezen omslag meer stevigheid te geven, werden voor en achter twee bladen ingeplooid van een gedrukt *Antiphonarium romanum* van 1610. Het boek telt 65 folio's, waarvan de 12 eerste oorspronkelijk genummerd werden.

Dit boek bevat de bepalingen van het oude keurboek, al of niet gewijzigd, daarbij gevoegd nieuwe artikelen en ordonnantiën van na 1628. Dat is het eigenlijke keurboek (32 eerste bladen). Daarna zijn eenige bladen wit gebleven en vanaf folio 41 krijgen we de *Paelsteden* met heel den aanhang van notulen over *ommeganck en en visitatie*, de informatiën en de kopijen der oorkonden betreffende de grensafbakening der gemeente. (1) Vervolgens komen afschriften van een drietal belangrijke plakكاتen alsmede de *Maniere van procederen inden Leenhove van Brabant*. Op bladen 56-59 werd de beruchte *copye uiten rescriptie aengaende den dorpe* genoteerd, waarover we verder zullen handelen. (2) Wederom zijn twee folio's wit gelaten, terwijl de laatste gebruikt werden om lijsten van schepenen in te boeken (1691-94). Om te sluiten lezen we op blz. 64 en 65 den *Eedt van de schepenen*.

2. — Nu bestaat er van dit keurboek een kopie uit de jaren 1628-30 en die geen aanvullingen van na dien tijd bevat. Dit afschrift behoort tot de verzamelingen van het Staatsarchief te Antwerpen.

We hebben het handschrift vergeleken met de twee, die we reeds kenden en het is duidelijk, dat we hier te doen hebben met een

---

(1) Verwerkt in onze studie « *Grenzen van Wuestwezels* » (Brasschaat, 1917).

(2) Twist tusschen de gemeente en Heer DE BERLO. Zie verder.

kopie van het keurboek van 1628. Het is een net register, ongeschonden bewaard : 68 bladen zijn ongelijk verdeeld over drie katernen in perkament gebonden, 59 folio's ervan zijn beschreven met sierlijk en zeer regelmatig schrift. Op den perkamenten omslag staat *Keurboek van het dorp van Woestwezel*, waaronder het cijfer 3. Moeten we nu veronderstellen, dat deze kopie eertijds behoord heeft tot een of andere verzameling ?

De aanvang komt overeen met dien van keurboek II, behoudens een paar afwijkingen in de spelling. Het woord *ridder*, dat schout Blyens in het oorspronkelijke boek toevoegde achter den naam van Willem van der Ryt, is hier niet te vinden, waarschijnlijk was het nog niet ingelascht toen het register gecopieerd werd. De inhoud is eensluitend met dien van het keurboek van 1628, zonder dat echter een bepaling van na dat jaar werd opgenomen. (1) De drie plakATEN, de « *maniere van procedeeeren* » en de eed van de schepenen ontbreken, voor het overige is alles compleet.

We besluiten : de twee keurboeken van het gemeentelijk archief te Wuustwezel zijn de oorspronkelijke, waarin naast de grondteksten al de aanvullingen en wijzigingen werden opgeteekend. Het exemplaar van het Staatsarchief te Antwerpen is slechts een kopie van het jongste Wezelsche keurboek.

Voor onze studie werden natuurlijk de origineele teksten gebezigd.

### III. — DE HEEREN VAN WUUSTWEZEL. HUN RECHTSMACHT.

In onze keurboeken is er herhaaldelijk spraak van de heeren, die de heerlijkheid Wuustwezel en Westdoorn in bezit hadden. Aan hen kwam gewoonlijk de opbrengst der boeten ten goede en in hun persoonlijke tegenwoordigheid werden vele *voechtgedingen* gehouden. Bij nadere kennismaking met de keurboeken, zal duidelijk de rol dezer heerschters naar voren treden. We achten het daarom nuttig, haast noodzakelijk, de lijst dezer heeren mede te deelen, alsmede eenige bijzonderheden, waardoor hun opvolging verduidelijkt wordt.

#### 1. HEEREN VAN WUUSTWEZEL EN WESTDOORN (1500-1667).

**Wouter II van der Noot** had in 1499 de heerlijkheid geërfd van zijn vader, Hij zou er echter slechts korten tijd genot van

(1) De teksten, die we in onze uitgave nummerden 110-124, ontbreken. De oudste daarvan dateert van 1630. Zoo komen we tot de conclusie, dat de kopie werd vervaardigd vóór 1630, doch na 1628.

hebben. In 1506, na zijn dood, gingen de goederen over op zijn dochter.

**Maximiliana van der Noot.** Deze huwde ridder **Philips van der Meeren**, die reeds in 1624 overleed. Maximiliana stierf in 1559. Gedurende meer dan een halve eeuw heeft deze hoogstaande vrouw op voortreffelijke wijze haar heerlijkheid bestuurd, ook tijdens het leven van haar man, wiens naam we zelden aantreffen. (1) Onder haar beheer herleefde de moer- en turfindustrie in het noordelijk deel van Wuustwezel, wat blijkt o. m. door een geschil met de inwoners in 1530 aangaande de moernering (2), het graven der Rozendaalsche vaart in 1536 en verkoopen van moer in 1552. (3)

Maximiliana werd opgevolgd door haar zoon.

**Philips II van der Meeren**, in 1560. Deze was *domheere van Luydick* en verbleef van jongsaf te Wuustwezel. In 1547 vinden we hem als *toecomente grontheer* in het keurboek aange-teekend. Eenmaal, dat hij de heerlijkheid in handen had, scheen hij er zich niet veel om te bekommeren, in zooverre, dat zijn neef, Pauwel van der Meeren, zich in 1571 aansteldé alsof hij hier heer en meester was. Nadat Philips II ongeveer twintig jaar de heerlijkheid in leen had gehad, gaf hij ze over aan naamgenoot.

**Phillips III Van der Meeren**, (1579) en na diens overlijden, kwam zijn broer,

**Karel Van der Meeren**, *canonick van S. Gommaerts tot Lyere* in de plaats (1585). Ook wederom voor korten tijd, want na enkele jaren was hij overleden. Ingevolge zijn testament kwade Wuustwezelsche goederen in handen van zijn neef,

**Karel van Berlo**, kanunnik der kathedraal van Luik (1596). Met dit heerschap konden onze vroede vaderen niet al te best over de baan. In 't jaar 1600 hadden ze 't nog al erg met hem aan den stok en wel in verband met het dorpskeurboek, zooals we verder zullen zien, Gelukkiglijk was Karel's heerschappij maar van korten duur, want vijf jaar daarna kregen we een anderen neef van Karel van der Meeren op het kasteel, eveneens volgens het testament, nl.

---

(1) In 1519 waren beiden in geschil met den heer van Zundert, HENDRIK VAN NASSAU.

(2) « *Wesalia* », IV (1929), 25-26.

(3) « *Wesalia* », IV (1929), 26.

**Willem van der Meeren**, heer van Zaventem. (1) Nu komt er eene heele familietwist ten berde, waarmede we ons niet hebben in te laten. De erfeniskwestie, die aanleiding had gegeven tot veel geharrewar, liep uit op een overeenkomst tusschen Karel van Berlo en Willem Adriaan de Hornes, baron van Kessel, die gehuwd was met Elisabeth van der Meeren. Na betaling van elfduizend gulden verwierf de Hornes de volledige rechten op de heerlijkheid.

**Willem Adriaan de Hornes**, baron van Kessel, werd hier plechtig als heer ingehaald (1611), na de gebruikelijke eedwisseling tusschen hem en de dorpsregeerders (2). Al spoedig verkeerde de nieuwe heer in financieele moeilijkheden en, noodgedwongen, stelde hij de heerlijkheid te koop. Reeds in 1620 had de baron vanwege de aartshertogen de toelating bekomen om zijn leengoed te verkoopen, doch er bood zich geen enkel liefhebber aan. Eindelijk, na vier jaar, vond hij een koper. De zaak werd geklonken te 's Gravenhage op 1 April 1624 voor de som van 38.000 gulden (3). De nieuwe eigenaar was

**Willem I van der Ryt**, gezegd van Broechem, ridder, rentmeester en drossaard van Bergen op Zoom. «Nieuwe heeren, nieuwe rechten», luidt het spreekwoord, dat was hier ook het geval. Het is onder dezen heer, dat het nieuwe keurboek werd aangelegd (1628). Hij werd na zijn dood opgevolgd door zijn zoon,

**Willem II van der Ryt** (1643). Deze verbleef meestal op het Wezelsche hof, nam werkdadig deel aan het dorpsleven en richtte in 1661 het Kolveniersgild op (4). Hij overleed te Endegeest (Leiden) in 1663 en werd begraven te Bergen op Zoom. Zijn weduwe, Elisabeth van Berchem, overleefde hem nog enkele jaren, ze stierf op het kasteel alhier en werd in de kerk begraven (1674).

**Scheldinus van der Ryt** erfde in 1663 de heerlijkheid. Hij was geboren in 1646 en had, als petekind van de regeering van Bergen op Zoom, den naam Scheldinus ontvangen. Het was te voorzien, dat deze vechtersbaas, die zich niet bemoeide met zijn heerlijkheid, geen natuurlijken dood zou sterven. In een gevecht tegen de Franschen sneuvelde hij op de Lek voor Vianen in 1672. Zijn jongere broeder,

(1) Werd als heer gehuldigd op 4 Sept. 1596.

(2) Zie onze bijdragen in « *Wesalia* » (II (1927), 10 en 53 vv.) over de « Huldiging van W. A. de Hornes » en over « Verkoop der Heerlijkheid in 1624 ».

(3) Vgl. onze studie « *De verkoop der heerlijkheid van Wuustwezel* », in « *Wesalia* », II (1927), blz. 10 vv.

(4) Vgl. de merkwaardige gilde-studie van P. V. G. (H. VAN HORENBEECK), ruim 150 blz. Verschenen in « *Wesalia* », jg. III-V (1928-30), inz. III, 18 vv.

Jacob, volgde hem op in het bezit der heerlijkheid, doch in verband, met de periode, die we behandelen, moeten we ons niet verder op dit terrein bewegen.

## 2. MEIERS EN SCHOUTEN.

Het past, dat we na de heeren hun plaatsvervangers en tegenwoordigers, de meiers en de schouten, even oproepen. En meteen raken we dan een paar twistpunten aan, die we onmogelijk onverlet konden laten. Ter zake. In de opschriften onzer beide keurboeken wordt, in het eene een meier (1500), en in het andere een schout (1628) vermeld. Wanneer we de keurboeken, rechterlijke rollen en schepenbrieven doorpluizen, dan vinden we tot rond het jaar 1566 overal een meier vernoemd, zonder dat er spraak is van een schout. Na dat jaar zien we wel eens aangemerkt *schouteth metten meyer*, tot in 1576 Maximiliaan Beyers van Voxdael de twee ambten op zijn naam vereenigt en zich noemt *schouteth ende meyer*. Hetzelfde vinden we onder Jonker van Asseliers, die duidelijker zijn dubbele functie aangeeft : *Schouteth criminel ende Meyer van Middel ende Leege Jurisdictione*. Later vinden we meestal alleen nog het ambt van schout vermeld.

Verschillende vragen dringen zich hier op. Schout en meier zijn beiden plaatsvervangers van den heer. Welke rechtsmacht heeft elk onder zijn speciale bevoegdheid? Hebben we hier een schout voor de hooge jurisdictie, terwijl de meier, naast het Leenhof, ook nog de middele en lage rechtsmacht in handen heeft? Hadden onze heeren wel een schout noodig? We weten, dat ze tot in de jaren 1560 regelmatig hier verbleven en vele zittingen der schepenbank bijwoonden, hebben ze dan misschien zelf de voornaamste zaken beredderd, terwijl ze voor de kleinere overtredingen en voor de leenrechterlijke zaken een meier aanstelden? Hoe was het gesteld met hun rechtsmacht?

Op al deze vragen kan men niet in een omzien antwoorden. Over de rechtsmacht spreken we verder. Vooreerst willen we de functies van schout en meier wat nader onderzoeken.

Prof. Mr. VAN DER HOEVEN, in zijn *Geschiedenis van Zundert en Wernhout*, zat ook met deze kwestie geplaagd. Deze jurist wil het doen doorgaan alsof « meier en mannen van leen » de oudste benaming is voor de regenten, wier Hollandsche titulatuur « schout en schepenen » is, welke laatste titulatuur later ook wel in Brabant gevolgd werd. Mr. SMIT acht het in beginsel beter, tegenover elkander te stellen de beide Brabantsche rechtscolleges, namelijk

schepenen (civielrechterlijk) en Mannen van Leen (leenrechterlijk). Wat de namen schout en meier aangaat, altijd nog volgens Mr. SMIT, die hebben althans in den ouden tijd geen verschillende beteekenis, behoudens, dat in den alleroudsten tijd de meier wel een domaniaal beampte zal geweest zijn. Maar in de 14<sup>e</sup> eeuw is de meier ook reeds een civielrechterlijk ambtenaar.

Als we er nu VERWIJS en VERDAM op naslaan, komen we, ondanks de vele teksten, waarover deze taalkenners beschikten, toch nog tot zeer vage bepalingen, die ons brengen tot verschillende beteekenissen. Meest bruikbaar is bij hen : « Schout was ook vooral rechterlijk ambtenaar, die in civiele zaken rechtsprak als voorzitter der schepenbank » ; en de meier zou dan zijn : « de vertegenwoordiger van den heer in het emunitetsgerecht. »

Bovendien blijkt uit andere werken, dat het onmogelijk is een algemeen gangbare bepaling te geven, vermits de bevoegdheden van schout en meier verschilden, niet alleen volgens de plaats, doch ook nog volgens tijd en omstandigheden.

Een tekst van 1611 brengt ons voor Wuustwezel wel wat klaarte. Het is de eedsformule van den schout bij de huldiging van W. A. de Hornes als heer van Wuustwezel. Jonker Arnold van Vlierden zweert : *te zijne zijnen Schouteth ende Officier tot Wuustwezel, omme aldaer alle zijne gerechticheyt voor zooverre in my is te bewaeren ende te beschermen, dage van rechte te houden en te rechte te sittene, schepenen te manen om rechtveerdige vonnissen, ende tgewijsde ter executie te stellen, weduwen en weesen, kercken en cluysen te helpen houden in hunnen goeden rechte ende allen parthyen recht ende justitie versoecken, recht te administreren...* (1)

Steunend op gegevens uit keurboeken, scabinale bescheiden, registers van het leenhof en rechterlijke akten, kunnen we voor Wuustwezel den toestand aldus schetsen : We maken onderscheid tusschen strafrecht en leenrecht. Het eerste werd uitgeoefend door de Schepenbank (zeven schepenen met hun klerk of sekretaris) waarbij de heer of zijn plaatsvervanger optrad als strafvorderaar en -uitvoerder. Het leenrecht viel onder de bevoegdheid van het leenhof, bestaande uit den heer met een veranderlijk aantal leenmannen. Men zou nu geneigd zijn te besluiten, dat de plaatsvervanger van den heer in het eerste geval de schout zou zijn en in het tweede de meier. Dat is zoo in groote trekken, behoudens in merk-

---

(1) Zie « *Wesalia* », II (1927), 55.

waardige afwijkingen. Vóór 1566 hebben we geen schout gevonden, zooals we hooger aanstipten. Later vinden we vaak beide ambten vereenigd op één persoon. En zelfs werd soms de rechtsmacht in drie verdeeld : schout (hooge jurisdictie), meier (lage) en *stadthouder van den Leen* (leenhof). Deze drie functies werden dan vervuld door één persoon. (1569)

Van eigenlijk beroep op de Hoofdbank van Zandhoven, waaronder de schepenbank van Wuustwezel ressorteerde, is weinig te vinden. Er werd meestal verwezen naar de Hoofdbank als de plaatselijke rechter met het geval geen blijf wist en dan bleek Zandhoven eerder raadgevend te werken. Eveneens in zaken, die door de plaatselijke ordonnantiën niet waren geregeld, handelde men volgens de costumen der Hoofdbank. (1)

Sommige zware misdrijven, als b. v. *mansdoede ende vrouvercrachte*, vielen onder de bevoegdheid van den « overheer », den hertog van Brabant, zooals we verder zullen zien. In zulke gevallen was het de schout van het land van Rijen, die als strafvorderaar bij de schepenbank optrad. (2) Ook in onze keurboeken vinden we dezen schout vermeld. Nader is nu nog te onderzoeken wanneer juist de heeren hier de hooge rechtsmacht uitoefenden en hoe ze die verworven hadden.

Over al deze punten is het laatste woord nog niet gezegd. Door grondig onderzoek van het overvloedige materiaal, onderling vergeleken en methodisch uitgewerkt, kan men komen tot een betrekkelijk klaar begrip van het oude recht in het vroeger hertogdom Brabant over 't algemeen en in een bepaalde gemeente in 't bijzonder. Zulke studie is een werk voor specialisten in zake rechtshistorie. Voor ons kwam het er hier slechts op aan, de uitoefening der plaatselijke rechtsmacht in grove trekken te schetsen, als noodzakelijk onderdeel eener inleiding tot onze keurboeken.

Ziehier nu de lijst der gekende meiers en schouten van Wuustwezel uit de behandelde periode. (3)

**Gielis de Weerdt (1500-1517), meyer van Wouter van der Noot (1505).**

---

(1) Zie n<sup>o</sup> 104. « *Weeskinderen en sterfhuizen.* »

(2) In Oktober 1535, kwam Peeter Meyngaert, schout van het land van Rijen naar Wuustwezel, om niet minder dan vijftien zaken « daer bloet was gerezen » te behandelen. Ook de vechtpartij tusschen gildebreeders van St Joris op Sinksendag 1535, kwam alsdan voor. Zie « *Wesalia* », VII (1932), blz. 37 vv.).

(3) Naast elken persoon vermelden we de titels, die we bij zijn naam vonden.

**Arnold vander Vloet** (1517-1521), *meyer*.

**Jan Beyers van Voxdael** (1521- ± 1560), *stadhouder van mynder Vrouwen vander Meeren...* (1532) — *meyere* (1559).

**Jan Groof** (1652), *meyer*.

**Jan Lodewycx** (± 1560-1566), *meyer* (1566), datzelfde jaar is er spraak van *schouteth metten meyer*, doch zonder vermelding van namen.

**Maximiliaan Beyers van Voxdael** (1566-1590), *schouteth* (1566) — *schouteth ende meyer* (1567) — *schouteth, meyer ende stadhouder vanden leen* (1569).

**Petrus Jordaens** (1590-1605), *schouteth*, (1600).

**Willem van Ostaeyen** (1605-1611), *schouteth*.

**Arnold van Vlierden** (1611-1614) id.

**Jan Jacob Geerts** (1614-1616), id.

**Jonker Antoon van Asseliers** (1616-1628), *schouteth criminel ende meyer van middele ende leege jurisdictie* (1618) — *meyer ende schouteth* (1621).

**Willem Blyens** (1628-1640), *schouteth*.

**Marten de Beer** (1640-1653)... *schouteth ende Rentmeester van Wuestwezel...* (Graftschrift).

**Petrus Maesmans** (1653-1695), *schouteth deses dorps ende heerlyckheydt van Wuestwesel ende Westdoorne* (Graftschrift).

### 3. SEKRETARISSEN.

Van overgroot belang voor onze studie is de naamlijst der sekretarissen, die de notulen der rechtsdagen opstelden, de bepalingen in het keurboek neerpenden en het overige schrijfwerk der schepenbank verrichten. Van hun hand zijn dus ook de aanvullingen en wijzigingen in de keurboeken. Waar een jaartal ontbreekt, kunnen we het zeer gemakkelijk bij benadering vaststellen; we hebben slechts te zien door welken sekretaris de nieuwe tekst werd ingeschreven, het geschrift verraadt zulks. Van dit hulpmiddel hebben we nuttig gebruik kunnen maken. Al de niet-gedateerde teksten hebben we voorzien van de beginletters van den naam der inschrijvers, zooals we hieronder nauwkeurig aanduiden.

Aan de hand van de vele oorkonden, die we raadpleegden in de archiefdepots te Wuustwezel en te Antwerpen, kunnen we de sekretarissen uit de periode 1500-1667 aldus rangschikken :

**Denys van Tyghelt** (1500-1532).

**Mr. Adriaan Diericxsens** (1532-1558 of 59).

**Jan Beyers van Voxdael** (± 1558-1559).



**Maximiliaan Beyers van Voxdael** (1559-1563).  
**Petrus Beyers van Voxdael** (1563- ± 1590). (1)  
**Jan II Beyers van Voxdael** ( ± 1590-1610).  
**Laurens Reyens** (1611-1625).  
**Jan Buycx** (1625-1636).  
**Petrus van Beeck** (1635-1674).

#### 4. DE RECHTSMACHT.

De rechtsmacht over de heerlijkheid Wuustwezel en Westdoorn was bijna volledig in handen der grondheeren en zulks van in de 13<sup>e</sup> eeuw. Hendrik van Wilre, die de heerlijkheid erfde van zijn vader, Willem van Wilre (+ vóór 1273) was in de jaren 1290 in twist, mot wien is onbekend, over de leenen, die hij te Wuustwezel van den hertog van Brabant verhief. Den 18 Januari 1291 (n. s.) bevestigde hertog Jan I hem in deze, hem er tevens de hooge en de lage heerlijkheid van schenkend, uitgenomen in moordzaken en eenige andere bijzondere rechten. De opvolgende heeren oefenden allen op dezelfde manier de rechtsmaecht uit : Het strafrecht in handen van een rechtscollege, bestaande uit zeven schepenen, waarbij de heer of zijn plaatsvervanger optrad als strafvorderaar en -uitvoerder, zoowel in crimineele als in civiele zaken. De gevallen behorend tot de **geburløcke gerechte** (lage jurisdictie) werden behandeld volgens de bepalingen van het keurboek. Tusschen haakjes weze aangestipt, dat men als lagere rechten aanzag, die waarvan de boet beneden 27 schellingen bleef en zoo heeft dat wondere getal ook zijn belang voor onze locale rechtspraak. Het leenrecht, uitgeoefend door het Leenhof, was hier totaal van gescheiden.

Twee eeuwen nadat Jan I Hendrik van Wilre in zijn rechten had bevestigd, wilde de toenmalige heer, Wouter I van der Noot, zekerheid hebben nopens den ouden bevestigingsbrief. Den 20 Juli 1498 ontbood hij een openbaar notaris om er een *vidimus* van te laten opstellen, waarvan dan ook een afschrift werd ingeboekt in het register der Wuustwezelsche schepenbrieven. (Bijlage I).

Het volgend jaar, in 1499, overleed heer Wouter. Zijn zoon, Wouter II, kwam in bezit der heerijckheid. Onder dezès bestuur werd dan in 1500 het oudst gekende keurboek opgemaakt. Na van der Noot kwamen van der Meeren en... van Berlo. Dank aan een geschil tusschen dezen laatste en *den dorpe van Wuestwesele* in

---

(1) Alhoewel hij in 1563 zijn broeder Maximiliaan opvolgde, heeft hij het sekretarisambt reeds 2 of 3 jaar vroeger bekleed.

1600, krijgen we heel wat te vernemen over de plaatselijke rechtsmacht ofte jurisdictie. Karel van Berlo beweerde kort en goed, dat de heerlijkheid van Wuustwezel nooit ordonnantiën of keuren gehad had. Doch heel de gemeente kwam in verzet. Met klem werd geprotesteerd tegen het machtsmisbruik van den heer. Zijn poging om nieuwe keuren en ordonnantiën in te voeren werd beslist pfgekeurd. De bewijsvoering der gemeente kwam hierop neer :

1° Geloochend wordt, dat de gemeente altijd zonder keurboek zou geweest zijn ;

2° Uit de kopie van het keurboek, die ten bewijze wordt voorgelegd, blijkt, dat het keurboek, gemaakt op 1 Mei 1500, altijd stichtelijk is nageleefd ;

3° Jaarlijks werden de keuren voorgelezen en met vonnis bekrachtigd ;

4° Wat betreft overtredingen, waar bloed is gevloeid, behoorend tot de hooge jurisdictie, en verder alle crimineele zaken, die werden behandeld volgens de landskeuren van hertog Jan van Brabant, waarnaar de schout van het land van Rijen zich gedroeg, en volgens de *Costuymen ende usantien van Wnestwesele*, (1) die in kopie bij het betoog werden gevoegd ;

5° Vermits er een keurboek bestaat en oude rechtsgebruiken, die men in civiele en crimineele zaken volgt, mocht de heer uit eigen beweging geen nieuwe ordonnantiën invoeren ;

6° Niemand der regeerders van Wuustwezel heeft in het uitvaardigen der nieuwe verordeningen toegestemd ;

7° Want anders konden zij zich daar niet tegen verzetten ;

8° Integendeel, allen hebben, samen met de ingezetenen vergaderd op het vorige jaargeding, krachtig geprotesteerd tegen de nieuwe regelingen, die niemand wil erkennen en met algemeene stemmen werd beslist, dat men zou blijven bij de oude keuren en gebruiken. Overigens de heer zelf heeft gezworen ze stipt te zullen onderhouden, toen hij hier als heer werd gehuldigd, nu drie jaar geleden ;

9° Uit dat alles blijkt duidelijk, dat de gemeentenaren niet wenschen af te zien van hun oude ordonnantiën en dat het dus onnoodig is er nieuwe voor te schrijven.

---

(1) Van deze « *Costuymen ende usantien* » hebben we nooit eenig spoor ontdekt. Er bestaan twee mogelijkheden : ofwel is het register verloren gegaan ; ofwel had Wuustwezel geen eigen « *costuymen* », doch wel die van Zandhoven b. v. en dan moet de beteekenis zijn : « *costuymen* » die te Wuustwezel gebruikt worden.

Daarmee kon heer Karel het stellen. Het was een rake zet van wege de Wuustwezelaren hun heer te wijzen op de plechtige belofte, die hij bij zijn huldiging onder eed had afgelegd. Toen, 4 September 1596, had hij immers tot de vergaderde dorpingen gezegd :

« *Wy, Caerele van Berlo, heer tot Wuestwezel ende West-  
» deurne zweere den ingesetenen van Wuestwezel ende West-  
» deurne te zijn een goedt ende getrouw heer ende beloeve den  
» ingesetenen te houden ende doen houden in eere hueren goede  
» ende oude rechten ende privilegien, zoo onze voirheeren die  
» ingesetenen daerinne gehouden hebben, met ende op alsulcken  
» cueren ende bruecken ende privilegien den goeden ingesetenen  
» gegunt ende verleent bij tyden heeren Jannen van Assche ende  
» Cornelia van Bergen, syn wettighe geselinne, soo die van ouden  
» tyden onderhouden ende gebruyckt syn geweest, sonder deselve  
» eenichsints in te breken oft minderen, noch deselve ingesetenen  
» directelyk oft indirectelyk buyten de voorseyde privilegien te  
» belasten ofte beswaeren in geender verstande, soe verre als van  
» de privilegien gebleken kan worden ende deselve waer bevonden  
» sullen worden, ende naer rechte bevonden ende verder nyet, ende  
» beloeve deselve te behoeden ende te beschermen naer myn ver-  
» mogen ende voirts al te doen dat een goet heer syne ingesetenen  
» schuldich is te doene ; soo moet mij Godt helpen. »*

Dat men, in dien tijd, stoutweg den heer durfde voorhouden, wat hij nu juist als *goet heer schuldich was te doene*, is meer dan men verwachten zou. Heel het gemeentelijk verweerschrift is een kranige uiting van welbewust rechtvaardigheidsgevoel en onbevangen rechtsopvordering.

Bij de latere huldigingen van W. A. de Hornes (1611) en W. van der Ryt (1624) zwoeren die heeren denzelfden eed als hun voorganger van Berlo. Nooit hebben de inwoners iets afgestaan van hun goed oud recht en, ondanks het geschil van 't jaar 1600, hebben ze hun eeuwenoude keur-wetten ongeschonden kunnen handhaven.

Betreffende de rechtsmacht der heeren, kunnen we tenslotte, nog dit bijvoegen : Wanneer Willem van der Ryt de heerlijkheid aankocht in 1624, werd hem de hooge jurisdictie zonder beperking toegewezen en in de verkoopakte beschreef men de rechtsmacht aldus : *...de heerlyckheit van Woestwesel, met hooge, middele ende laege jurisductie, versterff van bastaerden, keuren, breuchen ende heerlycke rechten...*

#### IV. — KEURBOEKEN UIT HET OMLIGGENDE.

De inwoners der naburige dorpen hadden zich eveneens te gedragen naar hun plaatselijke reglementen. We hadden al spoedig ondervonden, hoe belangrijk het was, die teksten ter vergelijking naast de onze te kunnen leggen. Menig duister woord of zinsdeel werd er door opgeklaard, toestanden en gebruiken, die op 't eerste zicht vreemd schenen, werden er begrijpelijk door. We hadden dan nog slechts even verder te kijken, om te bemerken, dat sommige bepalingen weer te vinden zijn in haast al de keurboeken onzer streek, terwijl andere slechts op een of twee plaatsen voorgeschreven werden.

Een voorbeeld zal duidelijker het belang der vergelijking doen inzien. Nemen we b. v. het onderhouden der wegenis, dan zien we in onze keurboeken, dat zulks geschiedt per wijk en dat de thuisblijvers op hun kosten vervangen worden. Te Brecht moeten degenen, die gespan hebben, jaarlijks drie vrachten zavel op de straat voeren en de daglooners moeten helpen graven. Voor Ekeren vinden we dat elkeen tegen zijn eigendom de straten moet onderhouden, opdat de priester met het H. Sakrament een behoorlijken weg zou hebben en de geloovigen droogvoets ter kerk zouden kunnen gaan. Te Hoogstraten, Kalmthout en Esschen komen de voorschriften overeen met die van Wuustwezel, doch in den Polder slaat de verplichting op het onderhouden der dijken. Door in globo al deze eigenaardige bepalingen te beschouwen, krijgen we een veel klaarder kijk op de aloude dorpsgebruiken.

In de uitgave der Academie hebben we daarom achter elk artikel uit de Wuustwezelsche keurboeken laten volgen een verwijzing naar of een vergelijking met gelijkaardige bepalingen uit de keurregisters der omliggende gemeenten. Wie een of ander punt nader wil bestudeeren, beschikt daardoor reeds over een zekere hoeveelheid geordend materiaal.

Volgende gemeenten werden aldus met de onze en onderling in verband gebracht :

- a) Brecht en Sint-Lenaarts (Keurb. Brecht).
- b) Brasschaat, Ekeren, Kapellen en Hoevenen (Keurb. Ekeren).
- c) Hoogstraten, Meer, Meerle, Rijkevorsel en Wortel (Keurb. Hoogstraten).
- d) Schoten en Merksem.
- e) Esschen, Kalmthout en Huibergen.
- f) Polderlanden van Merksem en Dambrugge.
- g) Bergen op Zoom.

Zoo konden we een vergelijking maken der keur-bepalinge van een gebied, dat twintig huidige gemeenten beslaat.

Het is oprecht jammer, dat we voor onze twee naaste bureu, Loenhout en Zundert-Wernhout, verstoken bleven van keurboeken.

## V. — WIJZE VAN BEWERKING.

Bij de uitgave onzer keurboeken door de Kon. VI. Academie stonden we voor de keuze ofwel alleen de teksten geven, ofwel de teksten voorzien van nota's. We hebben getracht beide doenwijzen te vereenigen, door onze publicatie zoodanig te regelen, dat in de bewerking de teksten der keurboeken volledig, overzichtelijk en zonder moeite weer te vinden zijn. De bedoeling was: zooveel belangstellenden mogelijk van dienst te zijn en daarom was het noodzakelijk de tekstuitgave te laten volgen door verklarende en vergelijkende nota's en aantekeningen.

We hebben nu voor deze behandeling in « Wesalia », zooals we reeds hooger zegden alleen de teksten genomen en die in moderne taal overgezet.

Elk artikel zou aanleiding kunnen geven tot beschouwingen in verband met velerlei takken der wetenschap. Een philoloog, een historicus, een jurist, een folklorist, een economist en zooveel anderen zouden elk op hun beurt zeer belangrijke kanteekeningen kunnen plaatsen, die duidelijker dan welk betoog ook, het belang van deze locale keuren zouden doen inzien. Daarnaast zouden we in de twee richtingen, tijd en ruimte, de ontwikkeling en de verbreiding der behandelde gebruiken kunnen nagaan. We hebben ons slechts beperkt bij een aanstippen van vergelijkings- en aanknoopingspunten met de keurboeken onzer naaste omgeving. De hoofdzaak, het leveren van studiemateriaal en dat zoo bruikbaar mogelijk aan te bieden, mochten we niet uit het oog verliezen.

*Rangschikking* en *indeeling* leverden groote moeilijkheden op. Als richtsnoer hebben we hierin, zooals in heel deze studie voor oogen gehouden, dat de uitgave zooveel mogelijk het origineele moest benaderen, naast bijvoeging van noodige en nuttige nota's.

We namen grootendeels de volgorde van het keurboek zelf, behoudens een paar uitzonderingen: een viertal artikels waren oorspronkelijk slechts aanvullingen in het oude keurboek, doch bij latere overschrijving in het nieuwe register, werden ze als zelfstandige artikels aanzien.

Deze vier bepalingen (nummers 13, 16, 18, 28) werden verschoven naar de plaats, die hun chronologisch toekwam. Door aldus de orde van het keurboek te volgen, kwamen we tot een chronologische classificering, die we dan ook doorgevoerd hebben. Een andere rangschikking was moeilijk om volhouden en leverde geen praktisch nut op. Bovendien kan een alphabetische index hier zeer gepast een niet-chronologische ordening vervangen.

Deze rangschikking geldt natuurlijk alleen voor de grondteksten, want het spreekt van zelf, dat de aanvullingen, wijzigingen, enz. niet losgemaakt werden van de hoofdtteksten, waarmede ze één geheel uitmaken.

In het tweede keurboek heeft men de nieuwe artikelen voortdurend achteraan bijgevoegd, doch in het eerste register heeft men geschreven, daar waar plaats beschikbaar was, en zoo komt het, dat aldaar eenige artikelen, door hun jaartal, een andere plaats vereischten, dan die ze in het oude keurboek bekleeden.

De artikelen zonder jaarmark hebben we tusschengevoegd, ofwel op hun plaats van inschrijving in het keurboek, ofwel volgens het benaderend jaartal naar gelang de sekretarishand, die het artikel neerpende.

Zoодоende hebben we de chronologische volgorde, naar ons beste weten en kunnen, zoo konsekwent mogelijk doorgedreven, *zonder aan het globale uitzicht van onze keurboeken te schaden*.

De indeeling van onze bewerking vloeit voort uit de rangschikking. Voor zoover een indeeling noodig bleek, werd die aldus opgevat :

DEEL I. De alleroudste teksten, die in globo werden overgenomen en gecopieerd toen men keurboek I vervaardigde. Het zijn dus de teksten van *vóór* 1500, zonder nadere dateering. (Nrs 1-40).

DEEL II. De overige teksten uit keurboek I, dus de artikelen opgesteld en ingeboekt *tusschen* 1510 en 1607. (Nrs 41-84).

DEEL III. De punten vastgesteld vóór de vervaardiging van keurboek II en die niet te vinden zijn in keurboek I (1607-1622). — (Nrs 85-106).

DEEL IV. De bepalingen dateerend na 1628 en die dus alleen in het tweede keurboek voorkomen. (1628-1667) — (Nrs 107-124).

Het is duidelijk, dat in de twee laatste deelen geen bepalingen meer staan, voortkomend uit het keurboek van 1500.

## HET OPSCHRIFT

der Wuustwezelsche Keurboeken luidt aldus :

*In het keurboek van 1500 :*

Dit es den Kuerboeck des dorps van Wuystwesele, die begonnen was ende ghecopieert in den Jare doen men screeff duysent ende vyfhondert, opten iersten dach van Meye, in presentien van Gielys de Weert, meyere, ende scepenen hier naegenoompt, te weten : Jan Aerts, Jan van Eecle, Cornelis Jan Nys, Jan Peter Gorys, Henrick van Tyghelt, Heyn Cornelis, Jan Meeus Coppens, opt voeght gedinge

*Wuystwesele* = de officieele schrijfwijze van den gemeentenaam, in de XV<sup>e</sup> en XVI<sup>e</sup> eeuw.

*In het keurboek van 1628 :*

De Kuerboek des Heeren des Dorps van Wuestwesele, dye begonnen was ende gecopieert in den Jaere doen men schreeff 1500 op den eersten Maj ter presentien van Gielis de Weerd, Meyer.

Nu wederomme gecopieert ende vernieut uit den ouden, by tyden vanden Edelen welgeboren Heere [ridder] H<sup>r</sup> Willem vander Ryt de Brochum, Heere van Wuestwesele, Westdorne etc. Drossaert van Bergen op den Zoom.

Inden jaere doen men schreeff 1628 den vierentwintichsten dach van Mey. Present : Guilliam Bleyens, Schouteth, Schepenen Jan Lodewyx, Lambrecht Cornelissen, Willem van Wouw, Huybrecht Janssen, Adriaen Verheyden, Peter Anthonissen, Jacob van Ostaeyen.

*Het woord ridder werd tusschengevoegd door Blyens den schout.*

We laten nu de omgezette teksten volgen.

## TEKSTEN

### DEEL I. (Vóór 1500)

#### I.

Degene, die schapen haalt buiten het dorp en ze binnen brengt, zonder ze eerst te laten keuren zal beboet worden met 22 schellingen.

Hier volgen de namen dergenen, die door de gemeente belast zijn met het keuren van schapen. (\*)

#### *Op Gooreind en Westdoorn.*

- (1500.) **Willem van Ostayen**  
**Petrus vanden Broecke**  
**Thoen Jan Heyns.**  
*Peeter Thoens*  
*Anthonis Mathys Coels*  
*Neel Thoen Thyssen.*  
*.... Pallekens.*
- Later : *Henric Geerts Verheyden*  
*Peer Jan Thoens*  
*Mathys Jan Mertens* ×
- (1510.) *Anthonis Cornelis Coels* ×  
*Franck Loduwycx* ×  
*Andries Dominicus* ×  
*Cornelis Bruers*  
*Gabriel Adr. Heybes* ×

#### **Op Brekelen ende Kerchooff :**

- (1500.) **Jan van Eeclé**  
**ende Petrus vanden Broeke**
- (D.) *Geert Neel Cleys*  
*Jan van Ostaeyen*
- Later : *Cornelis Ghyssels*  
*Lambrecht Mattheussen*  
*Jan Aert Rombauts*  
*Augustijn de Bij*  
*Matthys Thoen Thys.*

---

(\*) Bij latere aanstellingen werden de namen doorgehaald. Alleen die hier met een kruisje × gemerkt zijn bleven openstaan.

Deze naamlijsten stonden verder in het oude keurboek, doch om wille van hun samenhang met de bepaling rakende het « *besien van schapen* » (nr 1) plaatsen we ze hier.



**Te Ghinnoven, Velthoven ende ter Eycken :**

- (1500.) **Gabriel vanden Bleeken**  
**Jan vanden Eycken**  
**Ende Cornelis Willem Beckers**  
**Goesen Claeys Goesens**  
**Michiel Verstraeten**
- (D.) *Anthonis Dyel Symons*  
*Jacob Huybrecht Coppens*
- Later : *Cornelis Goessens* ×  
*Peer Anthonis Dyel Symons*  
*Adriaen van Hove* ×  
*Jan Cornelis Goes*
- Dorn :**
- (1500.) **Willem van Wou**  
**Jan Luyckx**  
**ende Henrix de Bye**
- (D.) *Symon Luycx* (vervangt W. van Wou)  
*Claeys Dictus*
- (P. B.) *Peeter Jan Thoens* (vervangt vorige)  
*Goris van Brockhoven* × (vervangt Symon Luyckx)
- Over de Heye :**
- (1500.) **Lambrecht Matheussen**  
**Jacob de Clerck**  
**Adriaen Nuyt Coppens**  
**en Nout Jan Diwouts**
- (1538-1558.) *Jan Adriaen Lauwers*  
*Herman Janssen*  
*Jacop Aert Rommens*  
*Geert Braems*  
*Anthonis... Zymons*  
*Jan Vermeulen*
- Later : *Anthonis Peeter Geens*  
*Jan Adr. Lauwers* ×  
*Jan Huybrecht... ×*

2.

Wie zijn schapen laat buiten gaan met andere zieke schapen  
27 sch.

3.

Wanneer iemand bemerkt, dat er schapen van zijn buurman ziek zijn en deze laatste het nog niet gemeld heeft aan den heer, wordt de eigenaar beboet met 27 schellingen, tenzij hij onder eed durft verklaren, dat hij er onwetend van was.

4.

Wie putten maakt op de straten, zonder ze terug te vullen, wordt gestraft met 27 s.

In dezelfde boet vervallen degenen, die leem graven op de wegen.

De aanbrengrer krijgt bovendien nog 2 sch. van den overtreder.

5.

Hengsten mag men niet op de straten laten gaan dan aan den toom.

6.

Alle dieren, die men in kudden rondstouwt, moet men vóór den herder doen gaan.

7.

Dit artikel handelt over het schutten van dieren, waardoor men bedoelt het opsluiten in een besloten ruimte van vee, dat andere eigendommen beschadigt. Het schutten 's nachts werd dubbel gerekend.

8.

Men mag de eigendommen afsluiten met een haag, zonder aan anderen schade te berokkenen; wie zich daar tegenkant met woorden of daden, wordt beboet met 27 schellingen.

Behalve, waar een gracht de scheiding vormt tusschen de eigendommen, daar mag men den gracht niet slechten zonder in de plaats een degelijke afsluiting te maken, waar de andere partij zooals voorheen mede tevreden is.

In gebreke daarvan zal de heer de afsluiting doen maken op dubbele kosten van den schuldige.

In dit artikel is er spraak van eigendommen te omheinen met een « thuyne » — Door zulken « thuyne » hebben we te verstaan :

« Heg omheining, haag, heining, vooral tot afsluiting van landerijen en niet zoozeer van doornstruiken gegroeid, maar met staken en daarom heen met teen gevlochten scherpe voorwerpen gemaakt, waardoor het moeilijk werd er over te klimmen. Zoo begrijpt men ook dat men den « tuyn » verbrandt en dat men hem kan stelen en in huis hebben, hetzij dan dat er de teenen mede bedoeld worden en de staken. ».

In sommige plaatsen o. a. te Esschen heet een haag rondom een hof nog « tuin. »

9.

Voor dieren van dorpelingen, 's nachts geschut, betaalt men 6 schellingen. In de beemden mag men de dieren opvangen tusschen half-Maart en den vooravond van Allerheiligen.

10.

Men mag niet over eens anders eigendom « wegen », zoo men daartoe geen recht heeft.

11.

Het is verboden eikelen te smijten van « mijns Jonckeren » boomen.

12.

Al degenen, die binnen Wezel wonen zullen het zand moeten helpen stuiten, zoo de heer, dat van uit de kerk laat gebieden. Uit elk huis zal één man moeten komen. Degenen, die in gebreke blijven zullen in hun plaats een werkman moeten betalen.

Alle slag turf met zoden van de vroente gedekt, zal de gemeente mogen aanslaan zonder dat men daartegen iets mag doen ; juist alsof het vroente was.

13.

De schapen of beesten, aangetroffen zonder herder tusschen de palen door den schout achter en voor 't zand gesteld, die dieren zal men mogen schutten. De boet bedraagt 20 schellingen te verdeelen tusschen den « aanbrenger » en den vorster voor 't schutten en bewaren van de beesten.

Men zal schutten (in den schutbocht opsluiten) de schapen, die bevonden worden binnen de staken zuidwaarts van Langerijt naar Holgoor.

Later werd dit laatste alinea aldus veranderd : Men zal schutten de schapen, die aangetroffen worden binnen het zuider gedeelte van den hoek van Kievitsven, naar den molen toe en zoo naar het Holgoor.

14.

Verkens moet men ringen als 't geboden wordt in de Kerk. (Men deed de verkens een ring door den snuit om hun het omwroeten der straten te beletten.)

15.

Vanwege den heer is bevolen, dat alle leenmannen, die hun eed hebben gedaan en ook de schepenen vrede mogen nemen, wanneer 's heeren dienaars buiten het dorp zijn.

(*Vrede in vrede nemen* en in *vrede doen* is een rechtsterm. In dit geval hier beteekent zulks, zich beroepen op den plaatsvrede. Dat ieder leenman of schepen, waar hij getuige is van twist, mag *vrede doen*, beteekent, dat hij mag optreden als vrederechter.)

16.

Wanneer de heer gebiedt het Moerken en het Goorken (twee uitgestrekte waters) te « maken » (= reinigen, afloop onderhouden) moet elk gezin een werkman leveren. Indien het noodig blijkt, moeten degenen, die gespan hebben, wagens of karren meëbrengen. De bewoners der gehuchten tusschen Brekelen en Gooreind moeten aan het Goorken werken, die van Ginhoven, Heerstraat en de plaats aan het Moerken.

Niemand mag turf noch zoden steken, noch hei maaien dan zij, die onder de vierschaar van Wezele wonen. En wie dat aanbrengt zal den turf krijgen, die daar gesteken is of de hei, die daar gemaaid is, en de maaier wordt beboet met 27 schellingen. (Later werd de boete veranderd in 2 gulden.)

18.

Al degenen, die te Wouw niet gaan werken zijn, toen aldaar verschansingen dienden opgeworpen, zullen elk 30 stuivers betalen, het aandeel van den heer voorbehouden.

(Het Kasteel van Wouw, een versterkt slot in de naaste buurt van Bergen op Zoom, werd ingenomen door den Franschen Maarschalk de Biron in 1583. Van toen af was het een voortdurend heen en weer trekken van krijgslieden, die alles opeischten, verwoestingen aanrichtten en de inwoners dwongen aan de versterkingen te werken. In 1586 had men « *van weghen syne Majesteyts leger* » verschansingen gemaakt in de buurt van Kalmthout, waarschijnlijk nabij Wouw, om te dienen bij het beleg van Bergen op Zoom. (Schepenbrief v. Esschen Kalmthout dd. 4 Sept. 1593 — uitgegeven door P. J. Verhoeven in « Bijdragen » VI (1907), blz. 225-27).

Deze tekst werd in ons Keurboek ingelascht door Jan Beyers van Voxdael, den tweeden van dien naam, sekretaris van ± 1590-1610. We mogen gerust aannemen, dat het versterkingswerk thuis hoort bij de krijgsverrichtingen rond Bergen op Zoom op het einde der 16<sup>e</sup> eeuw.)

19.

Als men de straten opmaakt, in elk gebuurt, zal zulks vanuit de kerk geboden worden en wie niet komt helpen, zal 27 schellingen verbeuren. De heer zal besteden op dubbele kosten voor degenen, die thuis gebleven zijn, hetzij voor handwerkers of wagens en peerden.

In 1540 werd bevolen, dat Peetersdijk zal moeten onderhouden worden door degenen, die op Westdoorn woonachtig zijn. Zulks gaat zoover als men de geburen aanzegt bij een begrafenis.

Het voorgaande werd op 24 Mei 1610 vervangen door deze bepaling: Elk moet de straten maken tegen zijn eigendom.

20.

Al wie op Wezelsch grondgebied woont mag graven en maaien (turf en zoden) op de vroente, doch slechts voor hem alleen en niet verder.

21.

Wie eigenaar is van afsluitingen, waardoor anderen doorgang hebben (langs een « meengat »), die eigenaar moet ervoor zorgen dat dit « meengat » gesloten kan worden door een veken zooals het behoort met drie ringen of wisschen. Zoo de heer hierin nalatigheid ondervindt, mag hij de vekens doen maken op dubbele boet.

Die door een veken doorgaan binnen « vreetijde » enz.

Die vekens open laten staan, verbeuren 3 schellingen

Een meengat is een rijweg over het land van een ander. In de Kempen is het woord « mennegat » nog in gebruik, echter niet meer te Wuustwezel.

Door veken verstaan we : sluitboom (draaiboom ?) aan de akkers, weiden, enz. « Vreetijde » = tijd, gedurende dewelke men niet op het land mag. Zulks wordt aangeduid door een « vreewisch » een stok waaraan een busseltje stroo bevestigd is.

Als de graanoogst van de akkers verwijderd was, hadden de schaapherders het recht hun kudde op de stoppels te laten grazen. Hij, die zulks niet wilde toestaan stak eenvoudig nabij den ingang op den akker een stok, die boven gespleten was en een boschje stroo omkneld hield ofwel een groenen tak. Oudstijds gaf men deze teekens den zinsrijken naam van « vreedewisch » daar zij dienden om geschillen te voorkomen. Het wegnemen ervan werd in sommige keuren met geldboete gestraft. Geen enkel schaapherder zou het dan gewaagd hebben zijn kudde op dien akker te zenden. Het gebruik van « stoppelweide » en « stoppelgang » herinnert nog aan den tijd van het gemeenschappelijk grondbezit. (J. W. A. GOMMERS, in « S<sup>te</sup> Geertruydsbronne » Bergen op Zoom, 1930, blz. 157).

22.

Al degenen, die heiturf slaan op de « vroente », die moeten den turf van de heide weghalen voor den heiligen Paaschdag volgend op den Zomer tijdens denwelke men den turf geslagen heeft.

De turf, die niet weggehaald is, wordt verbeurd verklaard door den heer en verkocht aan de ingezetenen die hem aanvaardden.

De « vroente » is de gemeene dorpsweide en -heide ; gemeenschappelijke gronden. Waarschijnlijk vroonlanden t. t. z. landen die den vrone = heer toebehoorden dus cijnsplichtige gronden in gemeen gebruik.

Te Wuustwezel hadden de ingezetenen van hun heeren in 1440 een « vroentebrief » gekregen. We hebben die oorkonde gepubliceerd in « Wesalia » (I, 1928, blz. 24). In 1530 ontstond er twist tusschen Maximiliana van der Noot en de inwoners aangaande het gebruik van den moer op de vroente gedolven. Hier kwam de « vroentebrief » van 1440 de zaak uitwijzen in het voordeel der « grondvrouwe ». (« Wesalia », IV, 1929, blz. 24).

Inden « vroentebrief » (1440) spreekt men van « die aert ende vroente » en zulks brengt ons tot den « Aartbrief van Tarloo » en de studie door Dr J. VAN GROF daarover gepubliceerd in de « Bijdragen » (XVIII, (1927), 436-448). Uit zijn besluit halen we overeenkomstige punten voor onze vroente ;

« 1<sup>o</sup> De aart was een uitgebreid perceel grond, bestaande uit heide en veengronden ;

2<sup>o</sup> De gemeentenaren hadden het recht er binnen zekere voorschriften, hun beesten (vooral schapen) op te hoeden ; er torven of schadden te steken...

3<sup>o</sup> Het gebruik van den aart was streng persoonlijk. Men mocht er ander-mans vee niet opbrengen ; den turf op de heide mocht men niet verkoopen aan anderen, enz. »

23.

Niemand mag de straten « overhoop zetten » of wegvoeren.

24.

Gemeenschappelijke wegen in de akkers, moet elk tegen zijn eigendom onderhouden. De heer mag ze nagaan en doen maken wanneer het uit de kerk geboden werd, en zulks op dezelfde manier als de afsluitingen.

De wegen, in gebruik door heel de gemeente, worden door de geburen opgemaakt, gelijk men dat doet voor de openbare straten.

In 1576 werd bevolen, dat die rond het kerkhof wonen den weg naar den Kruisweg moeten maken tot den Dorenboom en zoo eveneens den Lykweg tot aan de Kwakkelen, de bewoners van den Kruisweg moeten het werk voortzetten en die van Ginhoven tot Akkerveken, zoover als men de geburen aanzegt ter uitvaart.

25.

Wie door een veken (hek, afsluiting, draaiboom) gaat en het open laat staan, verbeurt 3 schellingen.

26.

Als beesten schade doen in andermans goed, en ze worden opgevangen, dan zullen twee naaste geburen de schade moeten schatten. Indien ze zulks weigeren te doen worden ze beboet met 14 schellingen.

De naaste geburen worden aldus bepaald : de naaste geburen van dengene wiens dieren de schade hebben veroorzaakt en de naaste geburen van hem die de schade geleden heeft. Deze laatste zal de schatters moeten doen vergaderen. De heer zal de dieren in beslag nemen tot zolang de schade vergoed is — ofwel tot den benadeelde tevreden zal zijn.

Later werd bepaald dat de schatting moet gebeuren binnen de 12 uren. Behalve als de dieren 's avonds opgevangen worden, dan moet de schatting geschieden voor 's anderendaags 's middags.

27.

Men zal geen schapen van buiten 't dorp op de vroente halen om den mest door deze dieren achtergelaten.

28.

De beemden, die door een sloot omringd zijn, mogen niet door anderen gebruikt worden. De overtreders worden gestraft met 20 stuivers boete — waarvan de helft toekomt aan den aanklager.

29.

Men mag geen aarde uit de grachten halen en wegvoeren dan op voorwaarde dat men een vracht aarde of zavel terug in de plaats brengt.

Later werd die bepaling doorgehaald en vervangen door deze :

Men moet de aarde, die men uit de grachten heeft opgehaald over de straat uiteenspreiden, en die zulks niet willen doen, moeten de aardhoopen langs den kant laten liggen.

30.

De heer zal rondgaan om de afsluitingen en omheiningen na te zien in de week na Ste Geertruidag (17 Maart) voor de eerste maal en in de maand Maart voor de tweede maal.

(Later werd St Geertruidag vervangen door St Antoniusdag [7 December] en werd toegevoegd voor de derde maal in April of bij bekwamen tijd.)

31.

In geval van nood mag eenieder de alarmklok luiden.

(In 1571 bepaalde men daarenboven, dat men « *over den dooden* » en bij uitvaarten de groote klok maar zal stormen over d'een zijde en wie begeert dat de groote klok over hem geluid wordt zal aan de kerk daarvoor 10 stuivers betalen. De kerkmeesters moeten alsdan de klok doen luiden.)

*Stormen over deen zijde* beteekent waarschijnlijk het luiden met de klok langs één zijde, t. t. z. zonder weerslag.

In Wuustwezel heeft men thans nog twee manieren om de klok te luiden. In gewone omstandigheden (begravenis, feesten, enz.) luidt men over twee zijden, (de klepel raakt dus de klok langs beide zijden en brengt twee verschillende klanken voort = slag en weerslag).

Bij brand luidt men de stormklok, d. i. dezelfde klok, maar men laat met zeer korte tusschenpoozen den hamer neervallen op één zijde der klok.

Hetzelfde voor de kleine klok. Men kan er mée luiden, bv. bij begravenis van een kind, samen met de groote klok als men een doode « uitluidt », om het Angelus te luiden. Doch men klept er meê op één zijde als men de geloovigen ter kerke roept.

Bij het uitluiden van een doode maakt men onderscheid voor mannen en voor vrouwen. Men luidt met groote en kleine klok, voor de mannen begint men met de groote klok (manlië-klok) en voor de vrouwen met de kleine (vrouwlië-klok).

32.

Eenieder moet zijn beken en waterloopen maken in de maand Mei, zonder iemand schade te berokkenen. Daarna mag de heer rondgaan om de nalatigen in de boet te slaan, en die dan nog niet gehoorzamen zullen dubbel beboet worden. (Uitzondering wordt gemaakt voor de beken en waterloopen die aan den heer van Loenhout palen.)

33.

Dieren van eigenaars, die buiten het dorp wonen, zal men opvangen en daarvoor zal men dezelfde boet eischen als die men in de gemeente van herkomst toepast op de ingezetenen van Wezel.

34.

Als iemands schapen ziek worden, mag hij daarvan drie schapen nemen — en de andere moeten zes weken lang op het erf gehouden worden — en binnen de zes weken verkoopen.

Degenen, die geen erf hebben, krijgen een hoek op de vroente.

35.

Schurftige paarden mag men niet op de straat laten gaan, maar eenieder moet ze houden op zijn erf.

36.

Alleen de ingezetenen van Wezel mogen op de vroente zoden steken. De vreemde overtreders worden beboet met 27 schellingen.

37.

Niemand mag schieten met stalen bogen, met « caloeveren » (vuurroeren) of met den bol werpen in de straten aan 't Kerkhof, of in andere straten onder de huizen op boete van 27 schellingen.

(Later werd bolwerpen ook verboden in de akkers.)

Rond 1550 werd toegevoegd = Wie schiet met bogen of « coloveren » of werpt met eenige dingen op de kerk of naar de kerk, die moet de schade betalen aan de kerk en bovendien aan den heer als boete 10 stuivers.

Hetzelfde voor de kapel van Westdoorn en voor alle andere kapellen.

*caloeveren* = vuurroer. (Zie « Wesalia », III, blz. 4-5, waar P. v. G., het woord verklaart en toelicht in verband met de St. Kristoffels- of busgilde.)

Alhoewel er in 1500 spraak is van « caloeveren » en er een herberg « In Sint-Christoffel » bestond, is het nochtans uitgesloten, dat toen reeds de St. Christoffels-gilde bestond, daar ze in 1661 opgericht werd door Willem II vander Rijt.



38.

De honden moet men binden als zulks van uit de kerk geboden wordt.

39.

Wanneer op bevel van den heer de vijf «bedezetters» in de kerk moeten gekozen worden, moet elkeen daar tegenwoordig zijn, de afwezigen moeten de kosten betalen.

1550. Wanneer de Keizerlijke beden moeten ingezameld worden, heeft men zes weken tijd om te betalen. Als de belasting verdeeld is over de ingezetenen, kan ze door één persoon geïnd worden (na verpachting) doch deze moet een degelijken borg kunnen stellen.

Als de dorpsrekeningen opgemaakt worden, moeten al de bedezetters, de oude zoowel als de nieuwe, daarbij aanwezig zijn, elk voor zijn gehucht.

Evenzoo moeten daar tegenwoordig zijn al de overheden, die onder eed staan. (Schout, meier, schepenen, enz.) Behalve in geval van wettige redenen, b. v. kindersterfte.

40.

Men zal doen maken op kosten van het dorp zooveel brandhaken als er gehuchten zijn.

Elk huis moet een ladder hebben van 10 of 12 voet lengte op de boete van 27 schellingen.

---

## DEEL II. (1510-1607)

41.

1510. Als men te Brecht ter bruiloft wordt genoodigd, mogen man en vrouw en kinderen niet meer geven dan twee stuivers. Wie meer geeft dan die som wordt beboet met een halven gouden Philipusgulden, waarvan de aanbrenger de helft krijgt.

1571. Vanaf den 3<sup>n</sup> Juli tot Bamis (oktober) mag men geen bruiloften houden met meer dan 25 genoodigden langs elke zijde, en niemand van buitendorps mag verzocht worden, zooals men ook niet elders te bruiloft mag gaan. (Verbod van 1554 wordt weer van kracht).

Later nog eens hernieuwd, werd eindelijk het houden van geldbruiloften (teerfeesten) totaal verboden, op straf dat het gegeven geld zou aangeslagen worden.

42.

Niemand zal des nachts rabbauwen (landloopers) herbergen, op de boete van twee Phillipus gulden = een voor den heer en een voor den aanbrenger.

43.

Gedurende het volgende jaar mag niemand bruiloft houden, noch elders ter bruiloft gaan. De boete door de overtredders te betalen bedraagt 5 Rijngulden, waarvan er drie toekomen aan Jonker van der Meeren en de twee overige aan Onze Lieve Vrouw  
(als offergift).

44.

1512. Indien de aanvaller in een twist of vechtpartij niet aanstonds den vrede herstelt wordt hij door den heer met de hoogste boet gestraft.

45.

Zonder toestemming van den eigenaar mag niemand voeder plukken in de beemden of in de akkers. De zakken zullen aangeslagen worden en bovendien worden de overtredders beboet met 5 stuivers, later verhoogd tot 2 Rijngulden. (In 1647 werd deze bepaling opnieuw van kracht).

46.

Kopie van den bruiloftbrief die Jonker Philip van der Meeren gezonden heeft aan den meier en de gemeente van Wuustwezel

Lieven en getrouwen,

Wij bevelen U volgende geboden, in alle mijns genadigs heeren landen en hier tot Breda gedaan zijnde, dat niemand voortaan nog geldbruiloften zal mogen houden, waarop eenieder meer geven zal dan twee stuivers schotelgeld. En zoo gij zulks niet doet, zoo denken wij onze « breuken » daarvan te nemen, daartoe staande.

Geschreven te Breda onder onzen naam den 22<sup>n</sup> dag van Maart anno 1513.

Phs. van der Meere  
heere tot Wuustwezele

*schotelgeld* = geldelijke bijdrage voor een feestmaal.

*geldbruiloften* = ook « geldfeesten » t. t. z. bruilofts- of feestmalen waarop elk zijn deel van het gelag betaalt.

(Wordt vervolgd.)

---

#### ERRATUM.

Op blz. 15, 6<sup>e</sup> regel, lees 1636 in plaats van 1635.

Jaak Hens, maalter.  
 Jan Hens, handelaar, Dorpstraat.  
 H. Hoeben-Van den Wijngaert, expert-boekhouder, Hove.  
 J. Hofmans, bestuurder der melkerij.  
 J. G. A. Hogerlinden, hoofdkom. gemeentesekretaris, Arnhem (Holland).  
 Aug. Jansen, Handelslei.  
 Aug. Janssens, leeraar, Oude Kerkstraat, 29, Antwerpen.  
 Fr. Janssens, Turnhoutsche baan, 131, Borgerhout.  
 Jan Kenis, Westdoorn.  
 J. Kenis, gemeentesekretaris, Reet.  
 Mevr. W. Koch de Gooreind, kasteel van Gooreind.  
 Hub. Kunst, onderwijzer, St. Christoffelstraat, 34, Roermond (Holland)  
 Leo Kuylen, Oorderenweg 1, Ekeren.  
 A. Leenaerts, Walenstraat, 44, Antwerpen.  
 H. Leys, Kalmtoutsche steenweg.  
 Jos Leys, Dorp, 135.  
 L. Lucas, Olmendreef, Kapellen.  
 G. Mariën, Exterlaar, 109, Berchem.  
 Karel Meerbergen, prov. raadslid, Osystraat, 24, Antwerpen.  
 M. Mertens, Cogels-Osylei, Berchem.  
 Leo Michielsens-Van Beeck, schoolopziener, Kapellen.  
 E. Moors, Floralei, Oude-God.  
 M. Moors, onderwijzeres, Merksplas.  
 P. J. Nuytemans, Klein Gooreind.  
 A. Ooms, Viersel.  
 V. Ortenzi, Schoenmarkt 15, Antwerpen.  
 J. Peeraer, oud-schoolhoofd, Zundert (Nederl.)  
 Const. Peeters, Dorp, 174.  
 Edward Peeters, Pyckestraat, 21, Antwerpen.  
 Flor. Peeters, sigarenfabrikant.  
 E. H. F. Peeters, pastoor, Oosterhout (Holland).  
 Louis Peeters, Hoevenschebaan 6-8, Kapellen.  
 René Peeters, fotograaf.  
 Fl. Pellaers, Kleine Beerstraat, 30, Antwerpen.  
 L. Pellaers-Van Beeck, Doornboomstraat, Hove.  
 Edw. Pourbaix, brouwer, Gooreind.  
 A. Ribbens, onderwijzer.  
 Victor Ribbens, Achterbroek.  
 Dr. L. Schöller, St. Pietersnieuwstraat, 37, Gent.  
 Jos. Snepvangers, Bredabaan.  
 Willem Snepvangers, Dorp,  
 Lod. Staepels, schilder.  
 Frans Tiebos, Jan Olielagersstraat 25, Deurne.  
 Louis Tiebos, Rudolfstraat, 9, Antwerpen.  
 Eugene Van Beeck, gemeentesekretaris.  
 Jul. Van Beeck, Handelslei.  
 Wed. L. Van Beeck, Maarschalk Fochlaan, 88, Schaarbeek.  
 Adr. Van den Buys, Dorpstraat.  
 E. H. Dr. Van Dregt, pastoor, Nieuwmoer.  
 E. H. Van Bueren, pastoor, Borsbeek.  
 K. Van den Branden, brigadier der douanen.  
 J. Van den Broek, gemeentesekretaris, Loenhout.  
 E. H. A. Van den Heuvel, St. Pieterstraat, 1, Luik.  
 Frans Van den Heuvel, Dorp.  
 Henri Van den Heuvel, aannemer.  
 Wed. J. Van den Heuvel en Kinderen, Hôtel « De Ster ».  
 E. H. Lod. Van der Jonckheyd, leeraar, Hoogstraten.  
 Prof. Dr H. J. Van de Weyer, hoogl., Schreurvest, 29, Heverlee.  
 Alf. Van de Wiele, Van Schoorstraat, 99, Schaarbeek.  
 J. Van Elsacker, Duffelaerhof.  
 E. H. J. van Genck, pastoor, Achtmaal-Zundert (Holland).  
 V. Van Himbergen, gemeentesekretaris, Ravels.  
 Frans Van Hoydonck, onderwijzer, Sint-Lenaarts.  
 Frans Van Hoydonck-Hens, brouwer, Wernhout-Zundert (Holl.)  
 Jozef Van Hoydonck, gemeentebediende.  
 Wed. Van Laerhoven-Van Beeck, Gemeentepark.  
 H. Vanmassenhove, ontvanger tolrechten.  
 Van Horenbeek, postmeester, Arendonk.  
 Al. Van Oers, Rich. Neyberghlaan, 46, Brussel.  
 J. van Poll, grafische Kunstinrichting, Rozendaal (Holland).  
 Baron L. van Pottelsberghe de la Potterie, Melle.

Baronnes L. van Pottelsberghe de la Potterie, kasteel «Sterbosch».

A. Van Pul, rijksveecarts.

E. H. J. Van Roey, onderpastoor, Esschen.

Dirk Vansina, Markgravestraat, 14, Antwerpen.

Dr. Edm. Van Thillo, Ekeren.

F. Van Thillo, Handelslei.

J. D. H. van Uden, Rijksstraatweg, 208, Haarlem (Holland).

J. Van Uytbergen, du Fourneustraat, 29, Berchem.

J. Van Wyck, Vinkenstraat 30, Antwerpen.

Mme. We. Th. Verellen, Posterijhof, Gooreind.

Modest Verellen, wisselagent, Kalmthout.

Ern. Verlooy, villa «'t Heibieke», Brasschaat-Polygoon.

J. Verstraelen, Vrijheid, Hoogstraten.

Al. Vervoort, Mutsaertstraat, 38, Antwerpen.

Constant Vervoort, postontvanger.

Fr. Wouters, Lessiusstraat, Brecht.

#### LEDEN :

Alf. Akkermans, Bleeken.

F. Berkvens, kosten, Gooreind.

L. Bervoets, Muggenberglei 226, Deurne.

Alois Blommaert, onderwijzer.

Corn. Boden, Westdoorn.

Frans Boden, Westdoorn.

D. Boen, Kerkeneind, Kalmthout.

Louis Boeren, bakker, Ste-Mariaburg.

Ach. Bosschaerts, onderwijzer.

Fr. Bresseleers, onderwijzer, Ekeren-Donk.

V. Breugelmans, Achterbrug, 220.

J. Carpentier, Dorp.

J. Chantrain, Handelslei.

J. Cornelissen, Eikblokstraat, 19, Deurne.

L. Cornelissen, Heyslagschebaan, Brasschaat.

C. Cornelissens, Keieven, 192.

Fr. Cornelissens, Bredabaan, 194.

Jan De Clerck, onderwijzer, Schooten.

E. H. Th. De Molder, pastoor, Oostmalle.

E. H. F. De Ridder, pastoor, Hombeek.

G. De Ridder, Architect, Lozanastr. 90, Antwerpen.

R. De Roover, Heermanstraat 5, Merksem.

Dierckxens, Statiestraat, Esschen.

J. Dupont, Augustijnenstraat, 21, Antwerpen.

C. Elst, Van Vaerenbergstraat, 6, Berchem.

L. Francken, Gasthuishoevestr. 25, Merksem.

Mme E. Frison, Lange Van Peltstraat, 32, Antwerpen

Em. Goetstouwers, Kalmth. steenweg.

J. Gommers, Noordheuvel, 42.

Felix Goris, Dorp.

J. Govaers, Korte Van Peltstraat, 15, Antwerpen.

M. Haesaert, Kerkeneind 73, Kalmthout.

Jul. Hens, Dorp.

Jan Hertoghs, Handelslei.

Alf. Herrygers, Kruisweg.

Jan Herrygers, Paal.

E. H. Kanunnik Jansen, O. P. archivaris der stad Turnhout.

H. Kanora, Hofstraat 33, Ekeren.

C. Kerremans, Handelslei.

W. Kohler, Deurne (Noord).

E. H. Kanunnik J. Laenen, archivaris v. h. Aartsbisdom, Mechelen.

M. Lambin, De Bomstraat 21, Antwerpen.

E. H. J. Lauwereys, leeraar, Hoogstraten.

Jan Leenaerts, Eikestraat, 9, Berchem.

Jozef Leenaerts, Baan.

E. H. J. Leys, onderpastoor, Edegem.

G. Meeusen, gemeentearchivaris, Esschen.

M. Meylaerts, Posterijhof, Gooreind.

Corn. Neys, Heiken.

F. Nickmans, V. d. Wervestr. 61, Antwerpen.

Fr. Oerlemans, Dorp.

E. J. Ossenblok, S' Mattheusstraat, 11, Borgerhout.

Adr. Paelinckx, Oude Baan, 312.

Frans Peeters, onderwijzer, Esschen.

Jan Peeters, hovenier, Kalmthout.

Jan Peeters, Processieweg, St. Lenaarts.

K. Peeters, Dorp, 130.

Maria Peeters, Begijnhof, Hoogstraten.

E. H. Philippen, archivaris Commissie Openb. Onderstand, Antwerpen.

Hendrik Pockelê, gemeentebediende.

W. Poppelaars, Gooreind.

E. H. Dr Floris Prims, archivaris, Antwerpen.

A. Quiryren, Oud-Gooreind, 14.

L. Schrijvers, provinciaal raadslid, Gooreind.

E. Somers, Van Praetlei 34, Merksem.

E. H. L. Soons, onderpastoor, Zandhoven.

Alfons Staepels, Kruisweg.

Dr. R. Sterckens, Brialmontlei 33, Antwerpen

Fr. Stevens, Gooreind.

L. Stroobant, Absheide, Beerse.

Em. Torreel, Archivaris, Hoogstraten.

A. Uelens, onderwijzer, Esschen.

A. Van Cuyck, Ten Eekhoevelei, 10, Deurne.

Frans Van den Bergh, Ginhoven.

P. Van den Broeck, Hamme (O. Vl.).

J. Van den Heuvel, Bredabaan, 73, Gooreind.

Arn. Van de Put, Gooreind.

Alf. Van der Jonckheyd, Dorp, 111.

Corn. Van der Jonckheyd, Handelslei.

Van der Smissen, Dijlestraat 2, Antwerpen.

A. H. van Dyck, Kerkpleinstraat, 3, Etterbeek

Dr. G. Van Dyck, geneesheer, Esschen.

H. Van Dyck, brouwer, Loenhout.

J. Van Tichelt, Bredabaan.

L. Van Staay, A. Boelstraat, 128.

Fernand Van Gelder, Jean d'Ardennestraat, 50, Brussel.

Em. Van Hoeydonck, Polderstraat, 194.

K. Van Hoydonck, Beersgat.

M. Van Hoydonck, Baan.

Jozef Van Looveren, Baan, 95.

V. Van Nueten, landbouwingenieur, Esschen.

Jozef Van Oevelen, Achterbroek.

M. Verhoeven, Donckschesteeweg, Brasschaat.

Theofiel Verellen, brouwer.

Corn. Vermeiren, Kl. Biest.

Jan Verstraelen-Cox, Dorp.

Karel Vervoort, bediende.

Em. Vrancken, Scheepswerfstr. 21, Hoboken.

R. Wagner, Hooghboom-Ekeren.

Alf. Wouters, notaris, Merksplas.